

हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान शेतीशाळा मार्गदर्शक सूचना

प्रकल्पाचा उद्देश सफल करण्यासाठी निवडलेल्या गावातील अल्प व अत्यल्प शेतकऱ्यांच्या शेतीमध्ये हवामान अनुकूल कृषि तंत्रज्ञानाचा प्रभावीपणे प्रसार करण्यासाठी “शेतीशाळा” ही कृषि विस्तार पद्धती अवलंबण्यात येणार आहे. जागतिक बँकेमार्फत प्रकल्पाचे मूल्यमापन करण्यासाठी १४ निर्देशांक निश्चित केले असून त्यापैकी खालील निर्देशांकांचे मूल्य शेतीशाळा या बाबीच्या फलनिष्पत्तीवर सरळपणे अवलंबून आहे.

- (१) हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा अवलंब,
- (२) पिकांच्या उत्पादकतेमधील स्थैर्य,
- (३) वार्षिक उत्पन्नाचे तौलनिक प्रमाण
- (४) खारपाण जमिनीच्या आरोग्यामध्ये सुधारणा आणि
- (५) हवामान अनुकूल वाणांचा वापर

याशिवाय इतर निर्देशांकांच्या साध्यासाठीदेखील शेतीशाळेमध्ये सहभागी शेतकऱ्यांच्या शेतीपद्धतीमध्ये होणारे बदल उपयुक्त ठरणार आहेत.

शेतीशाळा : संकल्पना, व्याप्ती आणि कार्यपद्धती:

शेतीशाळा म्हणजे शेतकऱ्यांना त्यांच्याच शेतात पिकांचा आणि शेतीपद्धतीचा अभ्यास करण्यास शिकविणे. प्रस्तुत प्रकल्पांतर्गत शेतीमध्ये हवामान बदलांमुळे उद्भवलेल्या व भविष्यात उद्भवणाऱ्या समस्या जाणून घेऊन त्यावरील उपाय स्थानिक पातळीवरच शोधण्याचा प्रयत्न करणे, सदर उपायांचा अवलंब करण्यासाठी आवश्यक ज्ञान व कौशल्य शेतकऱ्यांना प्रदान करणे, आणि हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान समजावून घेऊन त्यांचा अवलंब करण्यासाठी शेतकऱ्यांच्या क्षमतेमध्ये वृद्धी करणे या उद्देशाने शेतीशाळांचे आयोजन करावयाचे आहे. प्रयोगशील शेतकरी (Host Farmer) व प्रक्षेत्र, शेतकऱ्यांचा गट (Guest Farmers), प्रशिक्षक (Facilitator), तंत्रज्ञान/अभ्यासक्रम (Curriculum), प्रशिक्षण व्यवस्था, अत्यावश्यक निविष्टा (Critical Inputs), प्रशिक्षण साहित्य आणि हे शेतीशाळेचे प्रमुख घटक आहेत.

शेतीशाळा या घटकाची जबाबदारी प्रकल्प संचालक, आत्मा यांचेवर राहिल. सदर घटकासाठी जिल्हास्तरावर प्रकल्प संचालक, आत्मा हे नियंत्रक व समन्वयक म्हणून काम पाहतील. उपप्रकल्प संचालक (आत्मा) हे शेतीशाळा घटकाचे नोडल अधिकारी म्हणून काम पाहतील. शेतीशाळेतील तांत्रिक बाबींची प्रभावी अंमलबजावणीसाठी आणि प्रकल्प गावामध्ये हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा प्रभावी प्रसार करण्यासाठी शेतीशाळा प्रशिक्षकाची (Facilitator) व्यवस्था करण्यात येत आहे आणि शेतीशाळा प्रशिक्षकांचे कामाचे प्रभावी सनियंत्रण व त्यांना तांत्रिक मार्गदर्शन करण्याच्या उद्देशाने शेतीशाळा समन्वयक (FFS Coordinator) यांची व्यवस्था करण्यात येत आहे. जिल्ह्यातील प्रकल्प गावांसाठी प्रशिक्षकांची निवड करणे आणि त्यांना शेतीशाळा कार्यपद्धतीबाबत सखोल प्रशिक्षण देणे या प्रमुख जबाबदाऱ्या प्रकल्प संचालक (आत्मा) यांच्या राहतील. जिल्ह्यातील उपविभागानिहाय आवश्यक शेतीशाळा प्रशिक्षकांची निवड आणि प्रशिक्षणासाठी प्रकल्प संचालक (आत्मा) यांनी कृषि विज्ञान केंद्रांच्या सहाय्याने आणि जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी यांचे समन्वयाने कार्यवाही करावी. तसेच शेतीशाळा समन्वयक म्हणून काम करण्यास तयार असणाऱ्या तज्ञांचे नामनिर्देशन करण्याची आणि त्यांच्या कामाचा समन्वय ठेवण्याची जबाबदारी प्रकल्प संचालक (आत्मा) यांची राहिल.

प्रकल्प क्षेत्रामधील १५ जिल्ह्यांमध्ये पहिल्या टप्प्यात निवडण्यात आलेल्या गावांतील प्रमुख पिकांमध्ये आणि कृषिपद्धती मध्ये हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा अवलंब करण्यासाठी खरीप २०१८ पासून प्रत्येक प्रकल्प गावामध्ये शेतीशाळा आयोजित करण्यात येत आहेत. सदर गावांमध्ये प्रथम वर्षी निवडलेल्या शेतकऱ्यांच्या शेतावर सन २०१९ मध्ये दुसऱ्या वर्षाकरिता शेतीशाळा आयोजित करावयाच्या आहेत. सन २०१९ मध्ये प्रकल्पाच्या

दुसऱ्याटप्यातील निवडलेल्या गावांमध्ये प्रथम वर्षीच्या शेतीशाळा आयोजित करावयाच्या आहेत. सन २०१८ मध्ये प्रथम वर्षी निवडलेल्या प्रक्षेत्रावरील शेतीशाळा आयोजनामध्ये काही त्रुटी राहिल्या असल्यास उपविभागीय कृषी अधिकारी यांनी त्याबाबतची कारणमिमांसा आणि सदर त्रुटीची पुनरावृत्ती टाळण्यासाठी केलेल्या उपाययोजनासह अहवाल प्रकल्प संचालक (आत्मा) यांचेकडे सादर करावा. जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी आणि प्रकल्प संचालक (आत्मा) यांनी शेती शाळांच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी ठोस आराखडा तयार करावा. शेती शाळांच्या यशश्चितेबाबत शेतीशाळा प्रशिक्षक, समूह सहाय्यक आणि कृषी सहाय्यक यांचे अंमलबजावणीबाबतचे तसेच शेतीशाळा समन्वयकांचे सनियंत्रणाबाबतचे उत्तरदायित्व निश्चित करावे.

१. शेतीशाळांची संख्या, वर्ग संख्या आणि विषय:

- १) प्रत्येक प्रकल्प गावामध्ये शेतीशाळा आयोजित करण्यात याव्यात.
- २) जी गावे बेचिराख/ उजाड असून जेथील शेतकऱ्यांचे वास्तव्य इतरत्र आहे त्या गावांमध्ये तसेच ज्या गावांमध्ये इतर काही कारणास्तव (नगरपालिकेमध्ये वर्ग, बुडीत क्षेत्र इ.) प्रकल्पातील घटक राबविण्यात येणार नाहीत तेथे शेतीशाळा आयोजित करू नये .
- ३) या कार्यालयास प्राप्त माहितीनुसार उजाड व बेचिराख गावे वगळून खरीप व रबी २०१९ मध्ये आयोजित करावयाच्या जिल्हानिहाय/उपविभागनिहाय शेतीशाळांचे नियोजन (लक्ष्यांक). आणि त्यासाठी आवश्यक शेतीशाळा प्रशिक्षकांची (फॅसिलिटेटर) संख्या सोबत दिलेल्या प्रपत्रानुसार राहिल.
- ४) जी गावे शेतीशाळा आयोजित करण्यासाठी निश्चित करण्यात आलेली आहेत त्यापैकी प्रत्येक गावामध्ये खरीप हंगामात प्रमुख पिकांच्या/ पिक पद्धतीच्या २ आणि रबी हंगामात प्रमुख पिकाची/ पिकपद्धतीच्या एक किंवा दोन शेतीशाळा आयोजित कराव्यात. ज्या गावामध्ये खरीप हंगामात एकच पिकपद्धती प्रचलित आहे तेथे कृषी विद्यापीठाच्या सल्ल्याने नवीन हवामान अनुकूल पिकपद्धती घेण्याबाबत शेतकऱ्यांना प्रवृत्त करावे आणि त्यासाठी तज्ञांच्या मार्गदर्शानुसार शेतीशाळा आयोजित करावी.
- ५) खरीप हंगामात सोयाबीन + तूर या आंतरपिक पद्धतीची एक आणि कापूस + मुग/उडीद या आंतरपिक पद्धतीची एक अशा दोन शेतीशाळांचे आयोजन करावे. तथापि संबधित गावातील प्रमुख पिकरचना लक्षात घेऊन सोयाबीन व कापूस शिवाय असलेल्या इतर पिकांची शेती शाळेसाठी निवड करावी.
- ६) रबी हंगामात देखील संबधित गावातील प्रमुख पिकरचना लक्षात घेऊन शेतीशाळेसाठी एक पिकाची निवड करावी आणि त्या पिकाच्या उत्पादन वृद्धीसाठी एक शेतीशाळेचे नियोजन करावे. ज्या गावांमध्ये रबी हंगामासाठी पुरेशी भूजल पातळी उपलब्ध आहे तेथे उपलब्ध पाण्याचा काटकसरीने वापर करून आर्थिकदृष्ट्या किफायतशीर पिकपद्धती घेण्याबाबत शेतकऱ्यांना प्रवृत्त करावे. अशा गावांमध्ये रबी हंगामात प्रचलित पिकपद्धती आणि नवीन पिकपद्धती अशा दोन शेतीशाळा घेता येतील.
- ७) ज्या गावामध्ये फळबागेचे क्षेत्र समूह स्वरूपात (किमान ३० शेतकरी) आहे तेथे मुख्य फळपिकासाठी शेतीशाळा आयोजित करावी. सदर शेतीशाळा खरीप व रबी हंगामातील शेतीशाळा व्यतिरिक्त असल्याने त्याबाबतचा प्रस्ताव सोबतच्या प्रपत्रामध्ये प्रकल्प संचालक (आत्मा) यांनी प्रकल्प व्यवस्थापन कक्षास मान्यतेसाठी सादर करावा. मान्यता प्राप्त झाल्यानंतरच सदर शेतीशाळेचे आयोजन करावे आणि सदर अट फक्त फळबाग शेतीशाळेसाठी लागू आहे.
- ८) अमरावती, अकोला, बुलडाणा व जळगाव जिल्ह्यातील मुक्ताईनगर तालुक्यामध्ये पसरलेल्या खारपाणपट्ट्यातील गावांमध्ये प्रमुख पिकांची उत्पादकता वाढविण्याबरोबरच खारपाणग्रस्त जमिनीचे व्यवस्थापन यावर शेतीशाळेमध्ये प्रामुख्याने भर देण्यात येणार आहे.
- ९) खालीलपैकी कोणत्याही एक किंवा अनेक तंत्रज्ञानाचा अवलंब करून प्रत्येक उपविभागामध्ये किमान एक विशेष शेतीशाळा आयोजित करावी.
 - शून्य मशागत तंत्रज्ञान
 - सेंद्रिय शेती

- किडनाशक अवशेष विरहित भाजीपाला उत्पादन
 - संरक्षित लागवड (शेडनेट, हरितगृह इ.)
- १०) शेतीशाळांमध्ये प्रशिक्षणासाठी पीकपद्धतीनुसार खालीलप्रमाणे वर्ग संख्या असेल.
- अ. सोयाबीन + तूर: आठ वर्ग
 ब. कापूस + मुग/उडीद : आठ वर्ग
 क. खरीपातील इतर दीर्घ कालावधीची पिके (उदा. हळद) : आठ वर्ग
 ड. रबी पिके : सहा वर्ग
 इ. भाजीपाला पिके : सहा वर्ग
 फ. फळपिके : बहार कालावधीप्रमाणे शेतीशाळा वर्गांचे नियोजन करावे

२. शेतीशाळेसाठी प्रक्षेत्राची आणि प्रयोगशील शेतकऱ्याची (होस्ट फार्मर) निवड

- १) शेतीशाळा घेण्याचे प्रयोजन लक्षात घेता ज्या शेतावर शेतीशाळा घ्यावयाची आहे ते शेत म्हणजे हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान प्रसाराचा केंद्रबिंदू असतो. पर्यायाने संबधित शेती कसणारा शेतकरी हा शेतीशाळेचा प्रमुख घटक ठरतो. शेतीशाळा घेण्यासाठी प्रयोगशील शेतकऱ्याची (Host Farmer) निवड ही अत्यंत महत्वाची कार्यवाही असून **शेतीशाळा या बाबीची यशस्विता प्रामुख्याने योग्य शेतकऱ्याच्या निवडीवर अवलंबून आहे.**
- २) शेतीशाळेसाठी ०.४० हे क्षेत्रावर हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा अवलंब करावयाचा असून सदर तंत्रज्ञान गावातील इतर शेतकऱ्यांना प्रत्येक शेतीशाळा वर्गामध्ये दाखवावयाचे असल्याने प्रयोगशील शेतकऱ्याचे **प्रक्षेत्र गावापासून जवळ आणि शेतकऱ्यांना जाणे येणे सोयीचे व्हावे अशा ठिकाणी निवडावे. केवळ जाणे येणे सोयीचे नसल्याने शेती शाळा वर्गामध्ये शेतकऱ्यांची उपस्थिती अपेक्षेप्रमाणे राहत नाही याची जाणीव ठेवून प्रक्षेत्राची निवड करावी.**
- ३) शेतीशाळा प्लॉटवरील तंत्रज्ञानाचा तौलनिक अभ्यास करता यावा आणि शेती शाळेतील शेतकऱ्यांना सदर तंत्रज्ञान अवलंब करण्याबाबत निर्णय घेता यावा यासाठी शेतीशाळा प्लॉट शेजारीच नियंत्रित प्लॉट असणे आवश्यक आहे. नियंत्रित प्लॉट देखील शक्यतो ०.४० हे क्षेत्राचा असावा. दोन्ही प्लॉटमधील जमिनीचा प्रकार सारखाच असावा. मात्र नियंत्रित प्लॉटमध्ये शेतकऱ्याने नेहमीच्या पद्धतीचा/तंत्रज्ञानाचा अवलंब चालू ठेवणे अभिप्रेत आहे.
- ४) शेतीशाळा प्लॉट धारकाकडे शेतीशाळा प्लॉटसाठी संरक्षित सिंचनाची सुविधा असणे अभिप्रेत आहे.
- ५) हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा उत्पादकतेवर होणारा दृश्य परिणाम आजमावण्यासाठी सलग तीन वर्षातील हवामान परिस्थितीमध्ये सदर तंत्रज्ञानाचा अवलंब करणे आवश्यक असून जमिनीच्या सुपिकतेमधील बदल व विशेषतः सेंद्रिय कर्बाचे प्रमाण (Soil Organic Carbon) आजमावण्यासाठी देखील किमान तीन वर्षांचा कालावधी आवश्यक आहे. त्याचबरोबर प्रथम वर्षी अवलंब केलेले तंत्रज्ञान शेतीशाळेत सहभागी इतर शेतकऱ्यांनी त्याच किंवा पुढील हंगामात स्वीकारणे अभिप्रेत आहे. म्हणून **सदर प्रक्षेत्रावर सलग तीन वर्षे शेतीशाळा आयोजित करावयाची आहे.** त्याचबरोबर शेतीशाळेसाठी निवडलेल्या प्रक्षेत्रावर तीन वर्षे एकाच पिकपद्धतीचा आणि निर्धारित केलेल्या तंत्रज्ञानाचा अवलंब करणे अभिप्रेत आहे.
- ६) शेतीशाळेसाठी प्रयोगशील शेतकऱ्याची (होस्ट फार्मर) निवड करताना जे पुरुष किंवा महिला शेतकरी प्रयोगशील आणि प्रगतीशील असून जोखीम घेण्यास तयार असतील अशा शेतकऱ्यांची पीक/पिकपद्धती निहाय यादी करावी आणि ग्राम कृषी संजीवनी समितीच्या संमतीने त्यापैकी हंगामनिहाय आवश्यकतेनुसार दोन ते तीन शेतकऱ्यांची निवड करावी.

- ७) शेतीमधील महिलांचा सहभाग आणि योगदान लक्षात घेऊन ज्या महिला स्वतः शेती कसून इतरांना देखील मार्गदर्शन करित आहेत अशा महिला शेतकऱ्यांच्या शेतावर शेतीशाळा आयोजित केल्यास गावातील आणि परिसरातील इतर महिलांनादेखील नवीन तंत्रज्ञान अवलंब करण्यास प्रोत्साहन मिळेल. कृषिताई यांचे प्रक्षेत्राच्या निवडीस तसेच इतर प्रयोगशील किंवा प्रगत महिला शेतकऱ्यांच्या प्रक्षेत्र निवडीस प्राधान्य द्यावे.
- ८) प्रत्येक उपविभागामध्ये किमान ५ शेतीशाळा “महिला शेतीशाळा” म्हणून आयोजित कराव्यात. सदर शेतीशाळेमध्ये प्रयोगशील शेतकरी (होस्ट फार्मर) आणि इतर शेतकरी (गेस्ट फार्मर) या पूर्णतः महिला असाव्यात. गावामध्ये खातेदार महिलांबरोबरच ज्यांचे नावे जमीन नाही अशा काही महिला उत्तम शेती करतात आणि इतरांना देखील शेतीविषयक मार्गदर्शन करतात. अशा प्रगत आणि प्रयोगशील महिलांना प्रोत्साहन देऊन त्यांचेमार्फत हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा प्रसार करण्यासाठी महिला शेतीशाळा अत्यंत प्रभावी ठरू शकतात.
- ९) उप विभागीय कृषी अधिकारी यांनी उपविभागातील खरीप हंगामातील नियोजित शेतीशाळांचे होस्ट फार्मर यांची निवड दि. १० मे २०१९ पर्यंत अंतिम करावी. तसेच रबी हंगामासाठी सदर कार्यवाही दि. ३० ऑगस्ट २०१९ पर्यंत पूर्ण करावी
- १०) शेतीशाळेसाठी खरीप २०१९ मध्ये निवडलेल्या प्रक्षेत्राची मृद चाचणी २० मे पूर्वी आणि रबी २०१९ साठी निवडलेल्या प्रक्षेत्राची मृद चाचणी १५ सप्टेंबर २०१९ पूर्वी करून घ्यावी.
- ११) शेतीशाळा घेण्यासाठी निवडलेल्या शेतकऱ्याची नोंद, पूर्वसंमती आणि मानधन अदा करणेबाबत खालीलप्रमाणे कार्यवाही करावी.
- निवडलेल्या शेतकऱ्याची नोंदणी प्रथम प्रकल्पाच्या FFS APP वर करणे आणि तेथेच शेतीशाळा प्रक्षेत्राची अद्यावत माहिती भरणे
 - शेतीशाळेसाठी निवडलेल्या प्रयोगशील शेतकऱ्यास प्रोत्साहनपर मानधन देण्याची तरतूद करण्यात आलेली असून त्याबाबत संबधित अवगत करावे.
 - शेतीशाळा मानधनाबाबत <https://dbt.mahapocra.gov.in> संकेतस्थळावर अर्ज करून पुढील कार्यवाही लाभाचे थेट हस्तांतरण कार्यपद्धतीच्या (DBT) मार्गदर्शक सूचनेनुसार करावी.
- १२) शेतीशाळेसाठी निवडलेल्या आणि नियंत्रित प्लॉट मधील उत्पादनाच्या नोंदी तसेच सदर उत्पादन प्राप्तीसाठी आलेला खर्च आणि मिळालेले उत्पन्न मूल्यमापनासाठी आवश्यक असल्याबाबत शेतकऱ्यास जाणीव करून द्यावी आणि तशा नोंदी ठेवण्याबाबत सदर शेतकऱ्यास मार्गदर्शन करावे.

३. शेतीशाळेसाठी प्रयोगशील शेतकऱ्यांच्या जबाबदाऱ्या (होस्ट फार्मर- प्रयोगशील शेतकरी):

- शेतीशाळा आयोजित करण्यासाठी सहमती दर्शविणे.
- वेळापत्रकानुसार प्रत्येक भेटीदिवशी शेतीशाळा वर्गास उपस्थित राहणे.
- हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा अवलंब सलग ३ वर्षासाठी आपल्या शेतामध्ये करणे.
- प्रशिक्षकाच्या सल्ल्याने पिकपद्धतीचा आणि तंत्रज्ञानाचा अवलंब करणे .
- प्रशिक्षक किंवा कृषि सहायक यांच्या सल्ल्याने तपासणीसाठी माती नमुना काढून देणे.
- शेतीशाळा प्रक्षेत्रावर प्रत्येक वर्गासाठी निर्धारित केलेले शेतकरी (Guest Farmer) जास्तीत जास्त संख्येने उपस्थित राहतील यासाठी प्रयत्न करणे.
- इतर शेतकऱ्यांना हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा अवलंब करण्यास प्रवृत्त करणे.
- पिकाची विविध अवस्थेमध्ये निरीक्षणे घेणे, तंत्रज्ञानाच्या उपयोगीतेबाबत निष्कर्ष काढणे, प्रत्याभरण (FEEDBACK) करणे.
- शेतीशाळा प्रक्षेत्रावर गरजेनुसार व सल्ल्यानुसार संरक्षित सिंचन देणे.
- कृषि हवामान सल्ल्यानुसार शेतीची कामे करणे.

- नियंत्रित प्लॉटमध्ये शेतकऱ्याने नेहमीच्या पद्धतीचा/ तंत्रज्ञानाचा अवलंब चालू ठेवणे.
- शेतीशाळा प्रक्षेत्रावर व नियंत्रित प्रक्षेत्रावर वापरलेल्या निविष्टांच्या नोंदी विहित प्रपत्रामध्ये ठेवणे.
- शेतीशाळा प्रक्षेत्रावरील व नियंत्रित प्रक्षेत्रावरील पिकाचे पूर्ण कालावधीमध्ये केलेल्या खर्चाच्या नोंदी ठेवणे.
- शेतीशाळा समन्वयक, प्रशिक्षक व कृषि सहायक यांच्या पर्यवेक्षणाखाली पीक कापणी करणे व उत्पन्नाच्या नोंदी ठेवणे.
- शेतीशाळेस भेट देणाऱ्या अधिकारी/शेतकरी यांना माहिती देऊन सहकार्य करणे

४. शेतीशाळांच्या अंमलबजावणीमध्ये समाविष्ट यंत्रणांच्या जबाबदाऱ्या:

१) प्रकल्प संचालक, आत्मा

- वार्षिक कृती आराखड्यामध्ये शेतीशाळांचा आराखडा समाविष्ट करून जिल्हा समन्वय समितीच्या मान्यतेने प्रकल्प व्यवस्थापन कक्षास सादर करणे.
- प्रकल्पांतर्गत निवडलेल्या गावांमध्ये शेती शाळांचे नियोजन उपविभागीय कृषि अधिकारी आणि वरिष्ठ शास्त्रज्ञ, कृषि विज्ञान केंद्र यांचे सहकार्याने करणे.
- शेतीशाळेसाठी मंजूर आराखड्यानुसार आणि उपविभागीय कृषि अधिकाऱ्यांच्या मागणीनुसार आवश्यक शेतीशाळा प्रशिक्षकांच्या (Facilitator) सेवा उपलब्ध करून देणे. यासाठी निर्धारित केलेल्या निकषानुसार प्रशिक्षकांचे चमू तयार करणे.
- शेतीशाळा प्रशिक्षकांचे प्रशिक्षण आयोजित करणे.
- शेतीशाळांचे समन्वय व सनियंत्रण करणेसाठी आणि शेतीशाळा प्रशिक्षकांना अद्यावत तांत्रिक मार्गदर्शन देणेसाठी शेतीशाळा समन्वयकांच्या सेवा उपलब्ध करून देणे. यासाठी निर्धारित केलेल्या निकषानुसार समन्वयकांचे नामनिर्देशन करणे. समन्वयकांना कामाचे वाटप (प्रशिक्षक संख्या व नावे, गावांची संख्या व नावे इ.). निर्धारित संख्येनुसार समन्वयक प्राप्त न झालेस पर्यायी व्यवस्था करणे.
- पिकनिहाय शेतीशाळांच्या वर्गांमध्ये घ्यावयाचा अभ्यासक्रम कृषि विज्ञान केंद्राच्या सहाय्याने तयार करणे.
- शेतीशाळेतील शेतकऱ्यांसाठी पिकनिहाय आणि कृषि पद्धतीनिहाय हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाबाबत माहिती पुस्तिका/घडीपत्रिका आणि इतर प्रकारचे प्रसिद्धी साहित्यासाठी तांत्रिक मसुदा कृषि विद्यापीठ, कृषि विज्ञान केंद्र आणि शेतीशाळा समन्वयक यांच्या सहाय्याने तयार करणे आणि सदर साहित्याच्या आवश्यक प्रती तयार करून घेणे. यासाठी सदर घटकांतर्गत तरतूद मंजूर करण्यात आलेली आहे.
- शेतीशाळा समन्वयकांचा महिन्याच्या शेवटच्या आठवड्यात आढावा घेणे.
- कृषि विद्यापीठाचे संशोधन व विस्तारविषयक बैठकांमध्ये शेतीशाळांबाबत सादरीकरण करणे.
- जागतिक बँकेच्या तसेच केंद्र व राज्य शासनाच्या अधिकाऱ्यांच्या दौऱ्यामध्ये शेती शाळांना प्रक्षेत्र भेटीचे आयोजन करणे आणि उत्पादनाच्या निष्कर्षाबद्दल सादरीकरण करणे.
- सदर घटकाचे मूल्यमापन त्रयस्थ यंत्रणेमार्फत करण्यात येणार असल्याने याबाबत संबंधित यंत्रणेस आवश्यक माहिती वेळोवेळी अचूकरीत्या सादर करणे.
- उपप्रकल्प संचालक, आत्मा हे शेतीशाळेसाठी नोडल अधिकारी (Nodal Officer) म्हणून काम पाहतील.

२) उपविभागीय कृषि अधिकारी

- शेतीशाळा आराखड्यानुसार गावनिहाय व पिकनिहाय शेती शाळांचे नियोजन व अंमलबजावणी करणे.
- शेतीशाळेसाठी प्रयोगशील शेतकऱ्याची (Host Farmer) निवड हा अत्यंत महत्वाचा टप्पा असल्याने स्वतः लक्ष घालून सदर निवड प्रक्रिया ग्राम कृषि संजीवनी समितीमार्फत करून घेणे.

- शेतीशाळेमध्ये सहभागी होणेसाठी निर्धारित केलेल्या पिक पद्धतीचा अवलंब करणारे आणि हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा अवलंब करण्यास इच्छुक असलेले इतर साधारण ३० ते ३५ शेतकऱ्यांची निवड करण्यासाठी संबंधित गावातील कृषि सहाय्यक, समूह सहाय्यक आणि फॅसिलिटेटर यांना मार्गदर्शन करणे आणि निवड प्रक्रिया पूर्ण करून घेणे. प्रयोगशील शेतकऱ्यांची (Host Farmer) व इतर शेतकरी (Guest Farmer) यांची निवड करताना महिला/प्रगतशील महिला शेतकऱ्यांच्या निवडीस प्राधान्य देणे.
- शेतीशाळा प्रशिक्षकांना (फॅसिलिटेटर) हंगामामध्ये घ्यावयाच्या शेतीशाळांचा आराखडा (गावे, पीकपद्धती व संख्या) निश्चित करून देणे.
- शेतीशाळा समन्वयकांच्या मार्फत सदर घटकाचे चोख सनियंत्रण करणे. शेतीशाळांना वरचेवर भेटी देऊन कामाचा दर्जा उंचावण्यास प्राधान्य देणे.
- ग्राम कृषि संजीवनी समितीस संबंधित गावचा/गावांचा शेतीशाळा आराखडा लेखी स्वरूपात कळविणे.
- शेतीशाळा शेतकऱ्यास (Host Farmer) त्याच्या भूमिका व जबाबदाऱ्या समजावून सांगणे.
- कृषि विज्ञान केंद्रांच्या मार्गदर्शनानुसार शेतीशाळांच्या वर्गांचे वेळापत्रक निर्धारित करणे आणि FFS APP मध्ये प्रत्येक महिन्याच्या सुरवातीस सदर वेळापत्रक **फॅसिलिटेटरनिहाय** भरणे.
- निर्धारित वेळापत्रकानुसार शेतीशाळांचे आयोजन करण्यासाठी संबंधित **समूह सहाय्यक, कृषि सहाय्यक व फॅसिलिटेटर** यांना आदेशित करणे आणि त्यांचेकडून शेतीशाळांची चोख अंमलबजावणी करून घेणे. काही अपरिहार्य कारणास्तव रद्द कराव्या लागलेल्या शेतीशाळा वर्गांचे आयोजन शक्यतो सदर वर्गासाठी निर्धारित दिवसानंतर येणाऱ्या शनिवारी /रविवारी करणे व त्याबाबत संबंधित शेतकऱ्यांना कळविणे.
- शेतीशाळेमध्ये प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक निविष्टा संबंधित शेतकऱ्यांना स्वखर्चाने वापरण्यास प्रवृत्त करणे आणि सदर निविष्टासाठी अनुज्ञेय अनुदान DBT पद्धतीने अदा करणे. महाबीज व शासकीय संस्था /यंत्रणा यांचेकडील निविष्टा वेळेत प्राप्त करून शेतीशाळा प्रक्षेत्रावर पेरणीपूर्वी पोहचवणे.
- शेतीशाळेमध्ये आवश्यक शेतीशाळा संच (FFS Kit) व इतर साहित्याची प्रापण मार्गदर्शिकेनुसार खरेदी करून नियोजित वेळेमध्ये उपलब्धता करून देणे.
- शेतीशाळा आयोजनासाठी आवश्यक सुविधा, स्टेशनरी, अल्पोपहार व्यवस्था इ. बाबींची व्यवस्था करून देणे
- प्रत्येक शेतीशाळा वर्गास वेळापत्रकानुसार प्रशिक्षकांच्या (फॅसिलिटेटर) उपस्थितीवर FFS APP द्वारे काटेकोर सनियंत्रण करणे. फॅसिलिटेटरची विनापरवाना अनुपस्थिती आढळून आल्यास तात्काळ कारवाई करणे आणि शेतीशाळा आयोजनामध्ये गुणवत्ता राखण्यासाठी समन्वयकांच्या सहायाने **फॅसिलिटेटरचा महिन्याच्या पहिल्या व तिसऱ्या शनिवारी पाक्षिक आढावा घेणे.**
- शेतीशाळा समन्वयकांना आणि फॅसिलिटेटरना प्रत्येक महिन्यातील त्यांच्या कामाच्या प्रगतीनुसार **(FFS APP मधील नोंदीनुसार) अनुज्ञेय असलेले मानधन व प्रवास भत्ता** संबंधिताच्या बँक खात्यावर त्यापुढील महिन्याच्या सुरवातीस वर्ग करणे. याकरिता आवश्यक रक्कम जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी यांचेकडून बीडीएस प्रणालीद्वारे वितरीत निधीमधून GRANT IN AID अंतर्गत कोषागारातून आहरीत करून घेणे आणि विहित कालमर्यादेत खर्च करणे.
- शेतीशाळेमध्ये अवलंब करण्यात येणाऱ्या तंत्रज्ञानास व्यापक प्रसिद्धी देणे.
- हंगामाच्या अखेरीस शेतीदिनाचे आयोजन कृषि विद्यापीठ, कृषि विज्ञान केंद्र, कृषि संशोधन केंद्र व कृषि महाविद्यालय येथील तज्ञांच्या सहायाने करावे.
- पिक कापणी प्रयोगांचे आयोजन करणे आणि प्रत्येक शेतीशाळा प्लॉटचे व नियंत्रित प्लॉटचे उत्पादनाबाबतच्या नोंदी FFS APP मध्ये शेतीशाळा प्रशिक्षक यांच्यामार्फत करणे.
- पिक कापणी प्रयोगांमध्ये आलेल्या उत्पादनाबाबत तसेच हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाबाबत शेतकऱ्यांशी संवाद घडवून आणणे. शेतकऱ्यांच्या अभिप्रायाबाबतच्या नोंदी ठेवणे.

- शेतीशाळांच्या माध्यमातून होणाऱ्या तंत्रज्ञान प्रसाराशी प्रकल्पाचे निर्देशांक निगडीत असल्याने सदर घटकाची प्रभावी अंमलबजावणी करणे.
- पिकनिहाय शेतीशाळेचे DOCUMENTATION कृषि विज्ञान केंद्राच्या सहाय्याने करून घेणे.
- शेतीशाळेच्या खर्चाचे लेखे स्वतंत्ररीत्या जतन करणे आणि लेखापरीक्षणाचे वेळी उपलब्ध करणे.
- शेतीशाळा घटकाचा विहित प्रपत्रातील मासिक प्रगती अहवाल जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी आणि प्रकल्प संचालक (आत्मा) यांना नियमित सादर करणे.
- प्रयोगशील शेतकऱ्यास अनुज्ञेय मानधनाची अदायगी करणेसाठी DBT प्रणालीमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे जबाबदाऱ्या पार पाडणे.
- शेतीशाळा घटकातील सर्व बाबींचा खर्च वेळेत पूर्ण करणे. क्षेत्रीय कर्मचाऱ्यांनी/ होस्ट फार्मर यांनी अल्पोपहार व इतर अनुषंगिक खर्च स्वतःहून केला असल्यास सदर खर्चाची प्राधान्याने प्रतिपूर्ती करणे.

३) कृषि विज्ञान केंद्र

- हवामान आधारित कृषि सल्ला आणि पिक संरक्षणविषयक सल्ला तयार करून जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी , प्रकल्प संचालक (आत्मा) आणि उपविभागीय कृषि अधिकारी यांना पाठवणे.
- शेतीशाळेतील शेतकऱ्यांसाठी पिकनिहाय आणि कृषि पद्धतीनिहाय हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाबाबत माहिती पुस्तिका / घडीपत्रिका आणि इतर प्रकारचे प्रसिद्धी साहित्य तयार करणेसाठी प्रकल्प संचालक, आत्मा यांना सहाय करणे.
- अचानक उद्भवणाऱ्या प्रतिकूल परिस्थितीमध्ये (कीड-रोगांचा प्रादुर्भाव, अतिवृष्टी, गारपीट इ.) शेतकऱ्यांनी तातडीने करावयाच्या उपाय योजनाबाबत सूचना प्रसारित करणे व शेतीशाळा समन्वयकांच्या सहाय्याने शेतकऱ्यांना एकत्रित मार्गदर्शन करणे.
- शेतीशाळा द्वारे हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा प्रभावी प्रसार होण्यासाठी शेतीशाळा समन्वयक आणि शेतीशाळा प्रशिक्षक यांना तांत्रिक मार्गदर्शन करणे.

४) समूह सहाय्यक

- ग्राम कृषि संजीवनी समितीस (VCRMC) शेतीशाळेसाठी प्रयोगशील शेतकऱ्याची निवड प्रक्रिया पूर्ण करण्यासाठी सहकार्य करणे व त्यांची प्रकल्पाच्या (<https://dbt.mahapocra.gov.in>) संकेत स्थळावर ONLINE पद्धतीने नोंदणी करणे.
- शेतीशाळेस निवड केलेले इतर शेतकरी (GUEST FARMER) निर्धारित संख्येने उपस्थित राहतील यासाठी पाठपुरावा करणे.
- हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा अवलंब वाढविण्यासाठी क्षेत्रीय भेटीमध्ये जाणीवपूर्वक प्रयत्न करणे.
- शेतीशाळेच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी शेतीशाळा समन्वयक आणि प्रशिक्षक यांचेशी समन्वय ठेवणे.

५) कृषि सहाय्यक

- शेतीशाळा घेण्यासाठी गावातील शेतकऱ्यांची प्राथमिक पडताळणी करून पीकनिहाय प्रगतशील व प्रयोगशील शेतकऱ्यांची यादी तयार करणे आणि मुद्दा. क्र. २. मधील निकषांच्या आधारे सदर यादीपैकी योग्य शेतकऱ्याची निवड करण्यासाठी ग्राम कृषि संजीवनी समितीस सहकार्य करणे.
- शेतीशाळेत सहभाग घेण्यासाठी आणि हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा अवलंब करण्यासाठी पीकनिहाय ३०-३५ शेतकऱ्यांची निवड करण्यासाठी प्रशिक्षकांना सहकार्य करणे, त्यांना प्रत्येक शेतीशाळा वर्गास उपस्थित राहण्यासाठी प्रवृत्त करणे आणि त्यांचाशी वेळोवेळी संवाद साधणे.
- शेतीशाळा प्लॉटवर वापरावयाच्या निविष्टा संबंधित शेतकऱ्यास वापरण्याबाबत प्रवृत्त करणे आणि शासकीय संस्थेकडील निविष्टांचा वेळेत पुरवठा करणे.

- शेतीशाळा आयोजनासाठी आवश्यक सुविधा जसे की स्टेशनरी, प्रात्यक्षिक साहित्य, अल्पोपहार इ. ची व्यवस्था करणे.
- पिक कापणी प्रयोगास उपस्थित राहणे आणि उत्पादनाच्या नोंदी शेतीशाळा प्रशिक्षकाकडून FFS APP मध्ये भरून घेणे.
- प्रयोगशील शेतकऱ्यास अनुज्ञेय मानधनाची अदायगी करणेसाठी DBT प्रणालीमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे जबाबदाऱ्या पार पाडणे.

६) शेतीशाळा समन्वयक

शेतीशाळा घटकाची प्रभावी अंमलबजावणी करणे गरजेची असल्याने हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान शेतीशाळा या विस्तार पद्धतीचे समन्वय, सनियंत्रण आणि मूल्यमापन तितकेच महत्वाचे आहे. तसेच प्रभावी अंमलबजावणी करिता शेतीशाळा प्रशिक्षकांचे तांत्रिक ज्ञान आणि कौशल्य अद्यावत करणेदेखील महत्वाचे ठरते. म्हणूनच प्रत्येक उपविभागामध्ये शेतीशाळांचे समन्वय व सनियंत्रण करणेसाठी आणि शेतीशाळा प्रशिक्षकांना अद्यावत तांत्रिक मार्गदर्शन देणेसाठी मानधन तत्वावर **शेतीशाळा समन्वयकाच्या** सेवा प्रकल्प संचालक आत्मा यांनी प्राप्त कराव्यात.

अ. शेतीशाळा समन्वयकाची जबाबदारी

- प्रकल्पांतर्गत गावांमध्ये घेण्यात येत असलेल्या प्रमुख पिकांचा अभ्यास करून संबंधित पिकाबाबत कृषि विद्यापीठ आणि भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद (ICAR) अंतर्गत कृषि संशोधन संस्थानी केलेल्या शिफारसींचे संकलन करणे आणि प्रकल्प क्षेत्रासाठी पिकनिहाय अद्यावत पॅकेज ऑफ प्रॅक्टिसेस तयार करणे.
- पिकनिहाय तयार केलेल्या पॅकेज ऑफ प्रॅक्टिसेसचा प्रसार करणेसाठी घडीपत्रिका/ माहिती पुस्तिका व इतर माध्यमांसाठी तांत्रिक मसुदा (TECHNICAL CONTENT) तयार करणे.
- शेतीशाळा प्रशिक्षकांचा प्रत्येक महिन्यामध्ये पहिल्या व तिसऱ्या शनिवारी उप विभागीय कृषि अधिकारी कार्यालयामध्ये आढावा घेणे.
- प्रत्येक प्रशिक्षकाचे किमान २५% शेतीशाळांना पेरणी कालावधी, कीड-रोग प्रादुर्भाव कालावधी आणि काढणीची अवस्था या महत्वाच्या वेळी भेटी देवून प्रशिक्षकांच्या कामाची पाहणी करणे व मार्गदर्शन करणे.
- शेतीशाळा सनियंत्रणासाठी एफ एफ एस ऍप (POCRA- FFS) चा वापर करणे .
- शेतीशाळा प्रशिक्षकांना प्रत्येक हंगामामध्ये पिकनिहाय हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाबाबत उजळणी प्रशिक्षण देणे.
- हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा जास्तीत जास्त शेतकऱ्यांकडून अवलंब व्हावा यासाठी प्रयत्नशील राहणे.
- शेतीशाळाबाबत शेतकऱ्यांना आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये -किड/रोगांचा प्रादुर्भाव, पावसातील खंड, दुष्काळ सदृश्य परिस्थिती निर्माण झाल्यावर मार्गदर्शन करणे.
- शेतीशाळा प्लॉट आणि नियंत्रित प्लॉट मधील उत्पादनाचे नोंदीसाठी पीक कापणी प्रयोगांचे संपूर्ण सनियंत्रण करणे.
- प्रत्येक शेतीशाळा यशस्वी होण्यासाठी प्रशिक्षकांकडून प्रभावी विस्तारकार्य करून घेणे.
- प्रत्येक शेतीशाळेचे डॉक्यूमेंटेशन करून घेणे आणि उपविभागाचा पिकनिहाय संकलित अहवाल तयार करणे.
- आपत्कालीन पीक आराखडा तयार करणे साठी कृषि विज्ञान केंद्र व उप विभागीय कृषि अधिकारी यांना सहाय्य करणे.

- संशोधन व विस्तार आराखडा (STRATEGIC RESEARCH AND EXTENSION PLAN) तयार करावयाच्या प्रक्रियेमध्ये सक्रीय सहभाग दर्शवणे.
- कृषि विद्यापीठ व भारतीय हवामान विभाग यांचेकडून प्राप्त होणाऱ्या कृषि हवामान सल्ल्याचे स्थानिक परिस्थितीनुसार विश्लेषण करून शेतीशाळा शेतकऱ्यांपर्यंत प्रसारित करणे.
- हवामान अनुकूल वाणांच्या बिजोत्पादन कार्यक्रमास भेटी देऊन तांत्रिक मार्गदर्शन करणे .
- शेतीशाळा प्रशिक्षकांच्या कामाच्या प्रगतीबाबत उप विभागीय कृषि अधिकारी यांना मासिक अहवाल सादर करणे.
- शेतीशाळेच्या अंमलबजावणी नंतर प्रभावी ठरलेल्या तंत्रज्ञानाचा अहवाल तयार करणे.
- प्रकल्प संचालक (आत्मा) यांना प्रत्येक महिन्याच्या शेवटच्या आठवड्यात उपविभागातील शेतीशाळा अंमलबजावणीबाबत प्रशिक्षकनिहाय आणि शेतीशाळा निहाय प्रगतीचा आढावा सादर करणे.

ब. शेतीशाळा समन्वयकांची संख्या

प्रकल्पाच्या पहिल्या व दुसऱ्या टप्प्यातील गावांमध्ये सन २०१८-१९ मधील दुसऱ्या वर्षाकरिता व सन २०१९-२० मधील प्रथम वर्षाकरिता उपविभागनिहाय शेतीशाळा आणि समन्वयकांची संख्या सोबत दिलेल्या प्रपत्र १ नुसार राहिल .

७) शेतीशाळा प्रशिक्षक (FACILITATOR)

शेतीशाळा अंमलबजावणीसाठी आणि हवामान अनुकूल शेती तंत्रज्ञानाचा प्रसार करण्यासाठी शेतीशाळा प्रशिक्षकांचा चमू तयार करण्यात येणार आहे. सदर चमूकडून खालीलप्रमाणे विस्तार कार्य अपेक्षित आहे.

१. हवामान अनुकूल कृषि तंत्रज्ञान प्रसारासाठी नेमून दिलेल्या गावांमध्ये शेतीशाळेचे आयोजन करणे.
२. हवामान अनुकूल वाणांच्या बिजोत्पादन कार्यक्रम राबविणे.
३. शेतीशाळा व्यतिरिक्त प्रकल्पांतर्गत विविध पिकांसाठी शिफारस केलेल्या हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा प्रसार नेमून दिलेल्या गावामध्ये करणे.
४. प्रतिकूल हवामान परिस्थितीमध्ये आपत्कालीन पीक आराखड्याची अंमलबजावणी करून घेणे.

फॅसिलिटेटरची कर्तव्ये आणि जबाबदाऱ्या

प्रत्येक शेतीशाळा प्रशिक्षकास गावे नेमून देण्यात येतील. सदर गावांमध्ये प्रशिक्षकाने (FACILITATOR) खालील कामे करणे अपेक्षित आहे.

१. हवामान अनुकूल कृषि तंत्रज्ञान प्रसारासाठी शेतीशाळेमध्ये प्रशिक्षक म्हणून काम पाहणे.
२. हवामान अनुकूल वाणांच्या बियाणांच्या वापराबाबत प्रसार करणे तसेच बिजोत्पादन कार्यक्रमाचे सनियंत्रण करणे.
३. प्रकल्पांतर्गत विविध पिकांसाठी शिफारस केलेल्या हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा प्रभावी प्रसार करणे.
४. गावांसाठी तयार केलेल्या आपत्कालीन पीक आराखड्याची अंमलबजावणी करणे.
५. पिकांचे कालावधीत निर्धारित केलेल्या वेळापत्रकानुसार आणि ठरलेल्या दिनांकास शेतीशाळा वर्ग आयोजित करणे.
६. शेतीशाळेसाठी निश्चित केलेल्या तंत्रज्ञानाचा अवलंब शेतीशाळा शेतकरी (HOST FARMERS) आणि इतर सहभागी शेतक-यांकडून करून घेणे.
७. शेतीशाळा आयोजित करावयाच्या प्रक्षेत्रावरील मातीचा नमुना तपासून घेणे व त्यानुसार शेतकऱ्यांना मार्गदर्शन करणे
८. शेती शाळेतील शेतकऱ्यांना पीक संरक्षणविषयक सल्ला देणे.

९. शेतकऱ्यांनी उपस्थित केलेल्या समस्यांबद्दल कृषी विज्ञान केंद्रातील शास्त्रज्ञांना अवगत करून त्यांचेकडून प्राप्त माहिती व उपाय तात्काळ संबधित शेतकऱ्यांना कळविणे, तसेच सुचविलेल्या तंत्रज्ञानाचा शेतकऱ्यांनी केलेल्या अवलंबाबाबत नोंदी घेणे.
१०. शेतीशाळा शेतकऱ्यास निर्धारित केलेल्या निविष्टा वापरण्यास प्रवृत्त करणे.
११. शेतीशाळेतील पिक कापणीच्या वेळी व्यक्तीशः उपस्थित राहून उत्पादनाच्या नोंदी घेणे.
१२. प्रात्यक्षिक प्लॉट आणि नियंत्रित प्लॉट मधील निरीक्षणे आणि उत्पादनाच्या नोंदी वेगवेगळ्या ठेवणे.
१३. शेतीशाळा वर्गाचे संपूर्ण डॉक्युमेंटेशन हे मोबाईल वरून FFS ॲप्लिकेशन वापरून पूर्ण करणे.
१४. महिन्याच्या पहिल्या व तिसऱ्या शनिवारी उप विभागीय कृषि अधिकारी स्तरावरील पाक्षिक आढावा बैठकीस उपस्थित राहणे
१५. शेतीशाळेचा अहवाल तयार करून जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी/प्रकल्प संचालक (आत्मा)/ उप विभागीय कृषि अधिकारी /वरिष्ठ शास्त्रज्ञ, कृषी विज्ञान केंद्र यांचेसमोर सादरीकरण करणे.
१६. शेतीशाळा वर्ग संपन्न झालेनंतर त्याचदिवशी गावातील बीजोत्पादन प्लॉटला भेटी देणे व त्याची निरीक्षणे नोंदविणे आणि तांत्रिक मार्गदर्शन करणे.
१७. शेतीशाळा शेतकरी (होस्ट फार्मर) आणि बीजोत्पादक शेतकरी यांची DBT पोर्टल वर नोंदणी करणेसाठी समूह सहायकांना सहकार्य करणे.
१८. उप विभागीय कृषि अधिकारी यांच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली शेतीशाळेचे कामकाज पाहणे.
१९. शेतकरी प्रशिक्षणासाठी उप विभागीय कृषि अधिकारी व कृषि विज्ञान केंद्र यांना सहकार्य करणे.
२०. प्रकल्पांतर्गत गावसमुहासाठी तयार केलेला आपत्कालीन पीक आराखडा नेमून दिलेल्या गावामधील शेतकऱ्यांना समजावून सांगणे आणि आपत्कालीन परिस्थिती उद्भवल्यास सदर आराखड्याची अंमलबजावणी करून घेणे.
२१. प्रशिक्षकांचे प्रशिक्षण (TRAINING OF FACILITATOR) पूर्ण करणे.

कामाचा कालावधी व पद्धत :

१. प्रशिक्षकांची निवड माहे मे २०१९ ते माहे फेब्रुवारी २०२० या कालावधीकरिता करण्यात येईल .
२. शेतीशाळा वर्गाचे नियोजन आठवड्यातील सोमवार ते शुक्रवार या ५ दिवसांसाठी करावे. काही अपरिहार्य कारणामुळे एखादे दिवशीचा वर्ग घेता येत नसल्यास उपविभागीय कृषी अधिकारी यांचे परवानगीने चुकलेला वर्ग त्याच आठवड्यातील शनिवारी किंवा रविवारी पूर्ण करावा. मात्र ही बाब अपवादात्मक परिस्थितीतच लागू राहिल.
३. शेतीशाळा वर्गाची वेळ सकाळी ८.०० ते १२.०० अशी राहिल.
४. खरीप हंगामामध्ये ७ गावामधील प्रत्येकी २ प्लॉटवर आणि रबी हंगामामध्ये अतिरिक्त १ प्लॉटवर शेतीशाळा वर्ग आयोजित करावेत.
५. प्रत्येक प्रशिक्षकाने नेमून दिलेल्या ७ गावांमध्ये मिळून मे २०१९ ते सप्टेंबर २०१९ या कालावधीत प्रती महा १४ प्रशिक्षण वर्ग आयोजित करावेत. तसेच ऑक्टोबर २०१९ ते डिसेंबर २०१९ या कालावधीत प्रती महा २१ प्रशिक्षण वर्ग आयोजित करावेत आणि जानेवारी व फेब्रुवारी २०२० या कालावधीत प्रती महा ७ प्रशिक्षण वर्ग आयोजित करावेत. कृषी विज्ञान केंद्र आणि उपविभागीय कृषी अधिकारी यांनी निश्चित केलेले शेतीशाळा वर्गाचे वेळापत्रक लागू राहिल.
६. म्हणजेच प्रत्येक प्रशिक्षकाने १० महिन्यांच्या कालावधीमध्ये खरीप व रबी हंगामाकरिता ७ गावांमध्ये मिळून किमान १४७ शेतीशाळा वर्ग (किमान २२ शेतीशाळा वर्ग प्रती गाव) आयोजित करावयाचे आहे.

फॅसिलिटेटरची संख्या

प्रकल्पांतर्गत निवडलेल्या गांवासाठी एक प्रशिक्षक प्रती ७ गावे याप्रमाणात शेतीशाळा प्रशिक्षक संख्या निश्चित करण्यात आलेली असून उपविभागनिहाय आवश्यक शेतीशाळा समन्वयकांची संख्या सोबत दिलेल्या प्रपत्र नुसार राहिल.

८) ग्राम कृषि संजीवनी समिती

- शेतीशाळेसाठी प्रगत व प्रयोगशील शेतकऱ्याची निवड करणे व समितीच्या बैठकीमध्ये मंजूरी देणे.
- शेतीशाळा यशस्वी होण्यासाठी कृषि सहाय्यक, समूह सहाय्यक आणि फॅसिलिटेटर यांना सहकार्य करणे
- शेतीशाळेतील हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान, त्याचा वापर, फलनिष्पत्ती याबाबत मासिक बैठकीमध्ये आढावा घेणे आणि त्याबाबत ग्रामसभेस अवगत करणे.
- हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा अवलंब व्यापक प्रमाणावर होण्यासाठी प्रयत्न करणे.

९) कृषिमित्र/कृषिताई यांचा सहभाग

शेतीशाळेच्या यशस्वी अंमलबजावणीसाठी शेतकऱ्यांमध्ये जाणीव जागृती करणे अत्यंत महत्वाचे आहे. याकरिता प्रत्येक गावासाठी कार्यरत असलेले कृषिमित्र किंवा कृषिताई यांना शेतीशाळेच्या नियोजन प्रक्रियेमध्ये सहभागी करून घ्यावे. शेतीशाळेसाठी प्रयोगशील शेतकऱ्याची व प्रक्षेत्राची निवड, इतर ३० ते ३५ शेतकऱ्यांची निवड, प्रत्येक प्रशिक्षण दिवशी निवडलेल्या शेतकऱ्यांची उपस्थिती, शेतीशाळेतील निरीक्षणे व नोंदी, तातडीने द्यावयाच्या कृषिविषयक सल्ल्याचा प्रसार इ. बाबींची कार्यवाही करण्यासाठी कृषिमित्र/ कृषिताई यांचे सहकार्य घेण्यात यावे.

५. शेतीशाळेमध्ये अवलंब करावयाचे हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान

पिकांची उत्पादकता वाढविण्यासाठी स्थानिक कृषि हवामान पद्धतीचा विचार करून प्रकल्प क्षेत्रातील प्रमुख पिकांसाठी कृषि विद्यापीठाने व राष्ट्रीय/आंतरराष्ट्रीय संशोधन संस्थांनी विकसित केलेले, National Innovation In Climate Resilient Agriculture (NICRA) या प्रकल्पामध्ये अवलंबलेले, प्रयोगशील शेतकऱ्यांनी अवलंबलेले आणि कृषि विज्ञान केंद्रांनी पडताळणी केलेले हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान निश्चित करून त्याचा काटेकोरपणे अवलंब करण्यासाठी शेती शाळेतील सहभागी शेतकऱ्यांना प्रवृत्त करावे. NICRA प्रकल्पांतर्गत अवलंबलेल्या प्रमुख तंत्रज्ञानाचे निष्कर्ष उदाहरणादाखल पुढील तक्त्यामध्ये देण्यात येत आहेत.

हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान	हवामान अनुकूलता वैशिष्ट्ये व फायदे
१.हवामान अनुकूल वाणांचा वापर	जमिनीतील ओलाव्याच्या ताणास सहनशीलता, खारपाण जमिनीत क्षारतेस सहनशीलता
२.समतल मशागत व पेरणी	अपघावाचे व्यवस्थापन आणि जमिनीतील ओलावा व जमिनीची सुपीकता वृद्धी
३.बी बी एफ तंत्रज्ञानाने लागवड	जमिनीमधील ओलावा टिकणे, अतिपावसामुळे निर्माण झालेल्या जादा पाण्याचा निचरा, पिकांच्या मुळांभोवती हवा खेळती राहणे
४.आंतरपीक पद्धती	हवामान बदलामुळे उद्भवणाऱ्या प्रतिकूल परिस्थितीमुळे निर्माण होणारी जोखीम कमी, जमिनीच्या सुपिकातेमध्ये वृद्धी

५.कमी/शून्य मशागत	जमिनीतील कार्बामध्ये वृद्धी, जमिनीतील ओलावा टिकून राहणे, उत्पादन खर्चामध्ये कपात
६.एक आड एक किंवा दुसऱ्या/चौथ्या ओळीनंतर सारी काढणे	कोरडवाहू शेतीमध्ये पावसाचे पाणी जमिनीत साठविण्या मदत
७.बंदिस्त सरी	पावसाचे पाणी मुर्विन्यास मदत होते, जमिनीतील ओलावा टिकून राहतो
८. आच्छादनाचा वापर	जमिनीतील ओलावा टिकून राहणे,
९. हिरवळीच्या खताचा वापर	जमिनीच्या सुपिकतमध्ये वृद्धी, सेंद्रिय कर्ब वाढण्यास मदत .
१०. भूसुधाराकांचा वापर	जमिनीची सुपीकता टिकवून ठेवणे, पिकांची क्षारास सहनशीलता वाढवणे
११. एकात्मिक कीड व्यवस्थापन	उत्पादन खर्चामध्ये बचत, रासायनिक किडनाशाकांचा वापर कमी, किडींमध्ये रासायनिक प्रतिकारशक्ती कमी
१२. सूक्ष्म सिंचन	पाण्याची बचत, पिकास आवश्यक तेवढेच पाणी मिळते
१३. संरक्षित सिंचन	पावसाचा खंड पडल्यास संवेदनशील अवस्थेमध्ये
१४. संरक्षित लागवड	वातावरणातील बदलापासून पिकांचे संरक्षण, कमी क्षेत्रावर अधिक उत्पादन, पाण्याची बचत
१५. फळझाडांचा आकार मर्यादित ठेवणे (Canopy Management)	पाण्याची गरज कमी, झाडाच्या घेरामध्ये सूर्यप्रकाशाची उपलब्धता अधिक

उपरोक्त तंत्रज्ञानाशिवाय स्थानिक पातळीवर कृषी विद्यापीठ/ कृषी विज्ञान केंद्राच्या सल्ल्याने जे तंत्रज्ञान वातावरणातील बदलास अनुकूल ठरलेले आहे, असेही तंत्रज्ञान शेती शाळेमध्ये अवलंबण्यात यावे.

६. शेतीशाळेतील प्रात्यक्षिकासाठी वापरावयाच्या निविष्टा

शेतीशाळेसाठी निश्चित करण्यात येणाऱ्या तंत्रज्ञानाचा अवलंब करण्यासाठी काही अत्यावश्यक निविष्टांची (Critical Inputs) गरज असते. शेतीशाळा प्लॉट साठी ०.४० हे क्षेत्रावर आवश्यक असलेल्या निविष्टासाठी प्रथम वर्षी १००% अर्थसहाय देण्यात पुरविण्यात याव्यात आणि तदनंतरच्या दोन वर्षांमध्ये संबंधित प्रयोगशील शेतकऱ्याने स्वखर्चाने वापरावयाच्या आहेत. तरी याबाबत संबंधित शेतकऱ्यास स्पष्ट जाणीव द्यावी. प्रस्तुत प्रकल्पामध्ये शेतीशाळा घटकांतर्गत वापरावयाच्या निविष्टांबाबत पुढीलप्रमाणे कार्यवाही करण्यात यावी.

१. प्रयोगशील शेतकऱ्याच्या (Host Farmer) ०.४० हे क्षेत्रासाठी लागणाऱ्या अत्यावश्यक निविष्टा जसे की हवामान अनुकूल वाणाचे बियाणे, जैविक खते, जैविक कीडनाशके इ. चा तसेच खारपाणग्रस्त गावांमध्ये शेतीशाळा प्रक्षेत्रासाठी भूसुधारके यांचा संच कृषि विद्यापीठाचे शिफारशीनुसार जिल्हास्तरावर कृषि विज्ञान केंद्राच्या तांत्रिक मार्गदर्शनानुसार तयार करण्यात यावा.
२. उपविभागीय कृषी अधिकारी यांनी निविष्टांची मागणी महाबीज, राष्ट्रीय बीज निगम, कृषि विद्यापीठ, कृषि विज्ञान केंद्र, शेतकरी उत्पादक कंपनी आणि कृषि विभागाच्या प्रयोगशाळा यांचेकडे नोंदवावी आणि तालुका/ गावसमूह पातळीवर सदर निविष्टांचा पुरवठा करण्याबाबत पुरवठा यंत्रणेस निर्देशित करावे. कोणत्याही परिस्थितीत पेरणीपूर्वी शेतीशाळा प्रक्षेत्रावर निविष्टा पोहचतील याबाबत दक्षता घ्यावी.

विशिष्ट परिस्थितीमध्ये शेतीशाळा प्रक्षेत्रावर निविष्टा पोहचविण्यासाठी अतिरिक्त वाहतूक खर्च करावा लागल्यास सदर खर्च शेतीशाळेसाठीच्या तरतुदीमधून संकीर्ण बाबीखाली भागविण्यात यावा.

- विविध कृषि विद्यापीठे आणि संशोधन संस्थामार्फत हवामान अनुकूल वाणांचे संशोधन सुरु असून प्रकल्प जिल्ह्यांकरिता शिफारशीत केलेल्या वाणांपैकी शेतीशाळेसाठी प्राधान्याने पुढील वाणांचा वापर करण्यात यावा. यापैकी काही वाण शेतकऱ्यांच्या शेतावर लागवडीसाठी नवीन आहेत तर काही वाणांच्या लागवडीसाठी काही विशिष्ट कृषीपद्धतीचा (PACKAGE OF PRACTICES) अवलंब करावा लागतो. या बाबींचा विचार करून संबंधित वाणाच्या पैदासकाराच्या किंवा विशेषज्ञांच्या पर्यवेक्षणाखाली त्या वाणाची प्रात्यक्षिके घेण्याबाबत कृषि विद्यापीठ आणि केंद्रीय कापूस संशोधन संस्थेने अनुकूलता दर्शविली आहे. तरी प्रकल्प संचालक (आत्मा) यांनी याबाबत तज्ञांशी चर्चा करून अशा विशेष शेती शाळांचे आयोजन करावे.

पिकाचे नाव	कृषि विद्यापिठनिहाय हवामान अनुकूल वाण		
	वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी	डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला	महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहुरी
कापूस (ARBORIUM)	PA 255, PA 528	AK 205-3,	JLA 505
कापूस (HIRSUTUM)	NH 615	AKH- 9916	-
कापूस (संकरीत)	NHH 250 (NON BT) NHH 44 (BT)	JKAKL-116 (BT) PKV HY-2 (BT.)	-
कापूस (बीटी)	NH 615	CICR: AKH 081, AKH 9916	-
	CICR: GJHV 374 BT, RAJAT BT (CICR BT-2), SURAJ BT (CICR BT-1), AK-32 BT.,		
सोयाबीन	MAUS-612, MAUS-71 (SAMRUDDHI), MAUS-158, MAUS-162	AMS-1001, JS-95-60	DS 228
	महाबीज : JS 2029, JS-93-05		
तूर	BDN 716, BDN 711	AKPHM - 11303 (संकरीत) AKT-8811 (सुधारित वाण), PKV-TARA	PHULE-12
मूग	BM-2003-2	AKM 12-18 , PKV-AKM-4	महाबीज : उत्कर्षा
उडीद	-	PDKV BLACK GOLD	-
हरभरा	आकाश, BDN 798	जाकी 9218, पी के व्ही काबुली 4-1	फुले विक्रम, फुले विक्रांत, दिग्विजय, विराट, विजय, कृपा
	इतर कृषि विद्यापीठ / संशोधन संस्था : राज विजय- 202, राज विजय-203,		
रबी ज्वारी	परभणी मोती , परभणी ज्योती	पी के व्ही क्रांती	फुले वसुधा, फुले अनुराधा, फुले सुचित्रा, फुले रेवती, मालदांडी

४. उपरोक्त वाणांच्या बियाण्याची उपलब्धता कमी असल्यास कृषि विद्यापीठ/कृषि विज्ञान केंद्र/महाबीज यांचे सल्ल्याने इतर हवामान अनुकूल वाणाचे बियाणे प्राप्त करून घ्यावे.
५. एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापनासाठी मृद तपासणी अहवाल शेतीशाळेच्या पहिल्या वर्गामध्ये उपस्थित शेतकऱ्यांना समजावून सांगण्यात यावा. कमतरता असलेल्या अन्नद्रव्यांसाठीच शिफारशीनुसार खतांचा वापर करण्याबाबत शेतकऱ्यांना प्रवृत्त करावे. आवश्यकतेनुसार अन्नद्रव्ये पुरवठा करण्याच्या दृष्टीने जमीन आरोग्य पत्रिका व कृषि विद्यापीठाच्या शिफारशीनुसार जैविक व रासायनिक खते, सूक्ष्म मूलद्रव्ये आणि भूसुधारके (जिप्सम इ.) यांचा वापर करण्यास शेतकऱ्यांना प्रवृत्त करावे.
६. शेतीशाळा प्रक्षेत्रासाठी कृषि विभागाच्या जैविक कीड नियंत्रक प्रयोग शाळेकडून द्रवरूप जीवाणू संघाचा (महाएनपीके- LIQUID CONSORTIUM) पुरवठा करण्यात यावा. यामध्ये नत्र स्थिरीकरण करणारे, स्फुरद विरघळविणारे व जस्त विरघळविणारे जीवाणू यापैकी कमीत कमी दोन किंवा अधिक जीवाणूंचा समावेश असतो. सदर जैविक खतांची बीजप्रक्रिया केल्यास उत्पादन खर्च कमी होऊन पिकांच्या उत्पादकतेत वाढ होते.
७. हवामान बदलामुळे विविध कीडरोगांचा प्रादुर्भाव होत असल्याने कीडनाशकांवरील खर्च वाढत चालला आहे. परिणामी पिकांच्या उत्पादन खर्चामध्ये वाढ होत आहे. शेती शाळेच्या माध्यमातून शेतकऱ्यांना एकात्मिक कीड व्यवस्थापनाचे महत्व पटवून देणे ही प्रशिक्षकाची प्रमुख जबाबदारी आहे.
८. किडींच्या प्रादुर्भावाबद्दल अचूक माहिती मिळण्यासाठी फेरोमोन सापळ्यांचा वापर अनिवार्य आहे. यासाठी कृषि विद्यापीठाच्या शिफारशीनुसार शेतीशाळेतील प्रात्यक्षिक प्रक्षेत्रासाठी आवश्यक फेरोमोन सापळ्यांचे नियोजन कृषि आयुक्तालयाच्या मार्गदर्शक सूचनानुसार करण्यात यावे.
९. किडींचा प्रादुर्भाव आर्थिक नुकसानीच्या पातळीवर गेल्यास नियंत्रणासाठी रासायनिक कीडनाशकांचा वापर अनिवार्य ठरतो. कृषि विद्यापीठाच्या शिफारशीनुसार व लेबल क्लेमनुसार केंद्रीय कीड नाशके मंडळाने मान्यता दिलेल्या रासायनिक कीडनाशकांचा वापर करण्यासाठी शेतकऱ्यांना प्रशिक्षित करावे. कीडनाशकांचे लेबल क्लेम WWW.CIBRC.NIC.IN या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहेत.
१०. जागतिक आरोग्य संघटनेने CLASS IA आणि CLASS IB वर्गीकृत केलेले तसेच केंद्र शासनाने बंदी घातलेले किडनाशकांचा वापर करता येणार नाही तसेच CLASS II वर्गीकृत केलेल्या किडनाशकांचा वापर करताना पुरेशी काळजी घेण्याबद्दल शेतकऱ्यांमध्ये जागरूकता निर्माण करावी. याबरोबरच शेतकऱ्यांना कीडनाशकांची 'जनेरिक' नावाने शिफारस करावी.

७. शेतीशाळा प्रशिक्षकासाठी प्रशिक्षण संच

शेतीशाळा वर्गामध्ये प्रशिक्षक आणि शेतकरी यांना निरीक्षणे घेण्यासाठी (AESA) आणि सदर शिक्षणपद्धती परिणामकारक होण्यासाठी काही प्रशिक्षण साहित्याची आवश्यकता असते. यासाठी खालीलप्रमाणे साहित्याची उपलब्धता करून द्यावी.

अ.क्र	प्रशिक्षणास आवश्यक साहित्य	प्रति संच नग संख्या
अ.	प्रशिक्षकाचे सोबत ठेवावयाचे साहित्य	एक संच प्रती प्रशिक्षक
१	रेक्सिन टेप ३० मीटर	१ नग
२	१० X चे भिंग	१ नग
३	स्प्रिंगचा वजन काटा	१ नग
४	साहित्यासाठी पाठीवरची किंवा हातातील बॅग (POCRA लोगोसह)	१ नग
ब.	शेतीशाळा प्रक्षेत्रावर ठेवावयाचे साहित्य	एक संच प्रती शेतीशाळा प्लॉट
५	हजेरी व इतर कामासाठी रजिस्टर १०० पाने	१ नग
६	फूट पट्टी	१ नग

७	स्केच पेन सेट (१ डझन)	५ नग
८	कोरे कागद (A४ साईज)	१ रीम
९	प्लॅस्टिक पाऊच (५० मायक्रॉन्स पॉलीथीन) (४ X ६")	२० नग
१०	लहान व्हायल्स (७.५ X २.५ सें. मी. झाकणासह)	१० नग
११	ड्रॉइंग कागद	३५ नग
१२	टोपी (POCRA लोगोसह) (शेतकऱ्यांसाठी)	३० नग
१३	फुग्यांचे पाकीट व लाल रंगाचे लोकर	आवश्यकतेनुसार
१४	निवडक झाडांना लावणेकरिता बांबूचे टोंब	आवश्यकतेनुसार
१५	रबर बॅंड्स	आवश्यकतेनुसार

टीपः

- १) एफएओ मार्फत आयोजित टीओएफ प्रशिक्षित शेतीशाळा तज्ज्ञांचे सूचनेनुसार इतर बाबींचा आवश्यकतेनुसार समावेश करता येईल.
- २) उपविभागीय कृषि अधिकारी यांनी प्रापण मार्गदर्शिकेनुसार सदर साहित्य खरेदी करावे आणि आवश्यकतेनुसार प्रशिक्षकांना उपलब्ध करून देण्यात यावे. वापरलेल्या साहित्याबद्दल योग्य त्या नोंदी ठेवण्यात याव्यात. जर प्रशिक्षक काम सोडून जात असेल तर त्याचेकडून संचातील वस्तू परत घेण्यात याव्यात आणि त्या ठिकाणी नव्याने काम करणाऱ्या प्रशिक्षकास सदर संच वापरण्यास देण्यात यावा.
- ३) शेतीशाळा प्रशिक्षकाने शेतीशाळा संच व इतर बाबी प्रगतशील शेतकरी (Host Farmer) याचे शेतघरात प्रत्येक प्रशिक्षणाचे वेळी वापरासाठी सुरक्षित ठेवाव्यात.

८. माहितीपर तांत्रिक साहित्य

शेतीशाळा आयोजित करण्यामागील महत्वाचा उद्देश हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा प्रभावी प्रसार करणे आणि त्यायोगे शेतकऱ्यांचे क्षमतेमध्ये वृद्धी करणे असा असून त्यासाठी कृषी विद्यापीठ आणि इतर कृषी संशोधन संस्थांनी केलेल्या पिकनिहाय शिफारशीची माहिती शेतकऱ्यांना होणे गरजेचे आहे. यासाठी शेतकऱ्यांना त्यांचे भाषेत तांत्रिक माहितीपर साहित्य उपलब्ध करून देण्यात यावे. असे साहित्य कृषी विद्यापीठ / कृषी विज्ञान केंद्रातील शास्त्रज्ञांच्या तांत्रिक सल्ल्याने तयार करावे. पिकनिहाय तयार करावयाच्या तांत्रिक माहितीपर साहित्यामध्ये किमान खालील मुद्दे समाविष्ट करावेत.

- प्रस्तावना- हवामान अनुकूल कृषि पध्दतीचे महत्व व गरज
- पीक / पीक पध्दतीचे महत्व (आंतरपिक इ.)
- मुलस्थानी जलसंधारण उपाययोजना / कमी मशागत / शुन्य मशागत तंत्रज्ञान
- बीबीएफ चा वापर
- माती परिक्षण व त्यानुसार अन्नद्रव्य व्यवस्थापन,
- सेंद्रिय कर्ब वाढविण्यासाठीच्या उपाययोजना
- हवामान अनुकूल वाण व त्यांचे गुणधर्म, बियाण्याची निवड, बीज प्रक्रिया
- लागवड / पेरणी पध्दती
- एकात्मिक कीड व रोग व्यवस्थापन - कीड सर्व्हेक्षण व व्यवस्थापन, पक्षी थांबे, मित्र किडींची ओळख व संवर्धन, शत्रु किडींची ओळख, आर्थिक नुकसान पातळी व बंदोबस्ताच्या उपाययोजना
- पिकाच्या वाढीच्या महत्वाच्या अवस्था, पाण्याची गरज आणि सिंचन पध्दती, संरक्षित सिंचन
- कोरडवाहू क्षेत्रात पावसात दिर्घ काळ खंड आल्यास करावयाच्या उपाययोजना
- पिकाची काढणी व काढणीतोर व्यवस्थापन इ.

९. शेतीशाळेतील पिकांच्या उत्पादनाच्या नोंदी

शेतीशाळेतील तंत्रज्ञानाचा अवलंब करण्यासाठीचे शेतीशाळा आणि नियंत्रित प्लॉटवर पेरणीपासून कालक्रमानुसार वापरलेल्या निविष्टांच्या आणि त्यासाठी आलेल्या खर्चाच्या तारीखवार नोंदी ठेवाव्यात. शेतीशाळा समन्वयक अशा सर्व नोंदींची खातरजमा करतील. उपविभागीय कृषि अधिकारी यांनी समूह सहाय्यक/कृषि सहाय्यक यांचेकडून ग्राम कृषि संजीवनी समिती सदस्यांच्या (किमान दोन) उपस्थितीत शेतीशाळा व नियंत्रित प्रक्षेत्रातील पिकाचे संख्यिकी पध्दतीने पीक कापणी प्रयोग घेऊन आलेल्या उत्पादनाच्या विश्लेषणात्मक नोंदी पुढील प्रपत्रात ठेवाव्यात. **सदर उत्पादनाच्या नोंदी FFS APP मध्ये भरणे अनिवार्य आहे.** पीक कापणी प्रयोगासाठी केलेली तरतूद मुख्य सांख्यिकी, कृषि आयुक्तालय यांचेकडील मार्गदर्शक सूचनांनुसार खर्च करण्यात यावी.

शेतीशाळा क्षेत्रातील पीक कापणी प्रयोगानुसार उत्पादन अहवाल

गाव:-----

गावसमूह :----- तालुका:----- जिल्हा:-----

शेतकऱ्याचे नाव	प्रात्यक्षिक प्लॉटमधील एकुण खर्च	पारंपारीक पध्दतीचे प्लॉटमधील एकुण खर्च	प्रात्यक्षिक प्लॉटमधील उत्पादन (क्विंटल/हे)	पारंपारीक पध्दतीचे प्लॉटमधील उत्पादन (क्विंटल/हे)	बाजारभावानुसार मिळालेले उत्पन्न (₹/हे)		प्रात्यक्षिक प्लॉटमधील मिळालेले निव्वळ वाढीव उत्पन्न (₹/हे)
					शेतीशाळा प्लॉटमधील	पारंपारीक पध्दतीने	

१०. शेतीदिन

शेतीशाळेमध्ये अवलंब केलेल्या तंत्रज्ञानाचा व्यापक प्रचार करणेसाठी प्रत्येक गावसमूहामध्ये एक दिवसीय शेतीदिनाचे आयोजन करावे. यासाठी कृषि विद्यापीठ/ कृषि विज्ञान केंद्र/ कृषि संशोधन केंद्र/ कृषि महाविद्यालय येथील तज्ञांना तंत्रज्ञानाबद्दल माहिती देण्यासाठी आमंत्रित करावे. शेतीदिनामध्ये किमान ५० % महिलांचा सहभाग होईल याबाबत दक्षता घेण्यात यावी. शेतीदिनामध्ये होस्ट फार्मर्सना त्यांचे अनुभव कथन करण्यास प्रवृत्त करावे तसेच कोणते तंत्रज्ञान जास्त उपयुक्त ठरले याबाबत चर्चा घडवून आणावी. शेतीदिनासाठी प्रती शेतीशाळा निर्धारित केलेला निधी गावसमूह स्तरावर एकत्रित करून विहित वित्तीय नियमानुसार खर्च करण्यात यावा.

११. शेतीशाळा अहवाल, प्रचार व सादरीकरण

प्रकल्प संचालक (आत्मा) यांनी कृषि विज्ञान केंद्राच्या मदतीने शेतीशाळा या बाबीचा वार्षिक अहवाल तयार करावा. यामध्ये शेतीशाळा आयोजनासाठी केलेले प्रयत्न व आलेले यश तसेच अधिक प्रभावी अंमलबजावणीबाबत सूचना याबाबत सविस्तर विवेचन असावे. शेतीशाळा वर्गामध्ये आढळलेली महत्वाची निरीक्षणे आणि त्यावेळी शेतकऱ्यांनी घेतलेले निर्णय याबाबतची शास्त्रीय कारणमीमांसा हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाच्या प्रसारामध्ये महत्वाची ठरणार असल्याने सदर बाबी अहवालांकित कराव्यात.

शेतीशाळा सविस्तर अहवालामध्ये समाविष्ट करावयाचे मुद्दे

१. शेतीशाळा संकल्पना व कार्यपद्धती
२. परिसंस्था विश्लेषण- कृषि परिसंस्था, जमिनीचे आरोग्य,

३. पीक/ पीकपद्धतीचे विश्लेषण- पिकाखालील क्षेत्र, उत्पादन, उत्पादकता, कमी उत्पादकतेची कारणे
४. सद्यस्थितीत तंत्रज्ञानाचा अवलंब
५. शेतीशाळेमध्ये प्रसारित करण्यात येणारे तंत्रज्ञान
६. शेतीशाळा अभ्यासक्रम - वर्गनिहाय तंत्रज्ञान
७. शेतीशाळा वर्गाचे वेळापत्रक
८. शेतीशाळा प्रयोगशील शेतकऱ्यांची (Host Farmer) माहिती
९. शेती शाळेतील इतर शेतकऱ्यांची (Guest Farmers) यादी
१०. शेतीशाळा वर्गाचे आयोजनाची ठळक वैशिष्ट्ये
११. पिकाच्या विविध अवस्थांमधील निरीक्षणे (वर्गनिहाय)
१२. शेतीशाळा वर्गामध्ये दिलेल्या सूचना (अवस्थानिहाय)
१३. हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा अवलंब
१४. शेतीशाळा प्लॉट व तुलनात्मक प्लॉट मधील निरीक्षणे
१५. फलनिष्पत्ती
१६. शेतीशाळा प्रशिक्षकांचा तपशील
१७. महत्वाचे फोटो

शेतीशाळा प्रसिद्धी : शेतीशाळेमध्ये अवलंब करण्यात आलेल्या तंत्रज्ञानाचा विविध प्रसार माध्यमातून व्यापक प्रसार करण्यात यावा. तसेच सदर तंत्रज्ञानाविषयीची माहिती आणि शेतीशाळा प्लॉटचा तपशील नमुद केलेला फलक प्लॉटशेजारी दर्शनी भागात लावण्यात यावा व त्यावर पुढीलप्रमाणे माहिती नमूद करावी.

**नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्प
हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान शेतीशाळा**

- १) गावाचे नाव:
- २) शेतकऱ्याचे नाव :
- ३) पीक व वाण:
- ४) हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान :
- ५) बियाण्याचे प्रमाण व पेरणीचे अंतर:
- ६) पेरणीची तारीख:
- ७) सहभागी शेतकरी संख्या:
- ८) कृषि सहाय्यकाचे नांव:
- ९) कृ.स. संपर्क क्रमांक:
- १०) प्रशिक्षकाचे नाव:
- ११) प्रशिक्षकाचा संपर्क क्र.
- १२) कृषि विज्ञान केंद्राचे नाव:

१२. निधीची तरतूद

- प्रकल्प व्यवस्थापन कक्षाकडून जिल्हा अधिक्षक कृषी अधिकाऱ्यांना प्रकल्पाच्या विविध बाबींसाठी निधी वितरीत केला जाईल. सदर निधीमध्ये शेतीशाळेसाठी निधीचा समावेश असेल.
- प्रकल्पाच्या विविध बाबींवर खर्च करण्यासाठी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी उपविभागीय कृषी यांना निधी वितरीत करतील. सदर निधीमध्ये शेतीशाळेसाठीच्या निधीची तरतूद असेल.
- शेतीशाळा बाबींचा खर्च उपविभागीय कृषी स्तरावर प्रकल्प व्यवस्थापन कक्षाने मान्य केलेल्या मापदंडानुसार करण्यात यावा.

- शेतीशाळा आयोजनासाठी मंजूर बाबींचे स्वरूप पाहता यामध्ये मानधन, प्रवासखर्च, अल्पोपहार, निविष्ठा इ. तात्काळ खर्च करावयाच्या बाबी समाविष्ट असल्याने उपविभागीय कृषी अधिकारी यांनी GRANT IN AID चे देयक सादर करून कोषागारातून निधी आहरीत करून खर्च करावा.
- शेतीशाळा या बाबीसाठी मंजूर संकेतांक खालीलप्रमाणे आहे.

१. खारपाण पट्ट्याव्यतिरिक्त गावांसाठी

- घटक : A. हवामान अनुकूल कृषि पद्धतीस प्रोत्साहन
 उपघटक : A.२ हवामान अनुकूल कृषि पद्धती
 बाब : A.२.१ हवामान अनुकूल आधुनिक शेती तंत्रज्ञानाची प्रात्याक्षिके (शेतीशाळा)
 A २.१.१. हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान शेतीशाळा

२. खारपाण पट्ट्यातील गावांसाठी

- घटक: A. हवामान अनुकूल कृषि पद्धतीस प्रोत्साहन
 उपघटक : A.२ हवामान अनुकूल कृषि पद्धती
 बाब : A.२.१ हवामान अनुकूल आधुनिक शेती तंत्रज्ञानाची प्रात्याक्षिके (शेतीशाळा)
 A.२.३.३ हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा वापर (हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान शेतीशाळा)

- शेतीशाळा बाबीसाठी खर्चाचे मापदंड पुढीलप्रमाणे असतील .

हंगाम	शेतीशाळा प्रकार	खर्चाचे कमाल मापदंड (रु.)			
		प्रथम वर्ष	द्वितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	एकूण
खरीप	खारपाण पट्ट्याव्यतिरिक्त गावांसाठी	३४१००	३०६००	३२६००	९७३००
	खारपाण पट्ट्यातील गावांसाठी	४८१००	३०६००	३२६००	१११३००
रबी	खारपाण पट्ट्याव्यतिरिक्त गावांसाठी	२९४००	२५४००	२६९००	८१७००
	खारपाण पट्ट्यातील गावांसाठी	४३४००	२५४००	२६९००	९५७००
वार्षिक	फळबाग शेतीशाळा	३४१००	३०६००	३२६००	९७३००

- शेतीशाळा बाबीसाठी खर्चाचे मापदंडाचा तपशील पुढील प्रपत्रामध्ये दर्शविण्यात आला आहे.

१३. सनियंत्रण व मूल्यमापन

सदर प्रकल्पांतर्गत राबविण्यात येणाऱ्या सर्व घटक, उपघटक आणि बाबींची अंमलबजावणी कार्यपद्धती आणि फलनिष्पत्ती आजमावण्यासाठी जागतिक बँकेच्या निर्देशानुसार त्रयस्थ यंत्रणेमार्फत सहामाही सनियंत्रण आणि वार्षिक/त्रैवार्षिक तसेच प्रकल्पांती मूल्यमापन करण्यात येणार आहे. सनियंत्रण करताना शेतीशाळा बाब राबविताना अवलंबलेली कार्यपद्धती मार्गदर्शक सूचनानुसार आहे किंवा कसे याबाबतची माहिती घेतली जाणार असून त्यासाठी रँडम पद्धतीने होस्ट आणि गेस्ट फार्मर यांची निवड केली जाणार आहे. तसेच मूल्यमापनासाठी हंगामाच्या / वर्षाच्या अखेरीस त्याच पद्धतीने शेतकऱ्यांची निवड करून आवश्यक माहिती संकलित केली जाणार आहे. शेतीशाळा घटकाचे मूल्यमापनासाठी खालील निर्देशांक निर्धारित केलेले आहेत.

अ.क्र.	प्रकल्प निर्देशांक	निर्देशांक काढण्यासाठी आधारभूत माहिती
१	हवामान अनुकूल तंत्रज्ञानाचा अवलंब	शेतीशाळेमध्ये अवलंबलेल्या तंत्रज्ञानाचा त्याच किंवा पुढील हंगामात स्वीकार केलेल्या शेतकऱ्यांची संख्या

२	पिकांच्या उत्पादकतेमधील स्थैर्य	शेतीशाळा आणि नियंत्रित प्लॉट मधील पिकाचे/पिकपद्धतीचे सलग तीन वर्षातील उत्पादन (कि/हे)
३	वार्षिक उत्पन्नाचे तौलनिक प्रमाण	शेतीशाळा प्लॉट आणि नियंत्रित प्लॉट मधील उत्पन्नाचे तौलनिक प्रमाण (वाढ किंवा घट टक्केवारी). पिकाचा उत्पादन खर्च आणि उत्पन्न काढण्याची प्रचलित पद्धत वापरली जाणार आहे.
४	खारपाण जमिनीच्या आरोग्यामध्ये सुधारणा	खारपाण जमिनीच्या आरोग्यामध्ये सुधारणा करण्यासाठी शेतीशाळेमध्ये अवलंबलेल्या तंत्रज्ञानाचा प्रसार झालेले क्षेत्र (हे)
५	हवामान अनुकूल वाणांचा वापर	शेती शाळेमध्ये अवलंब केलेल्या हवामान अनुकूल वाणांचे प्रकल्प गावामध्ये बियाणे बदलाचे प्रमाण (टक्केवारी)

वरीलप्रमाणे सन २०१९-२० मध्ये शेतीशाळा य घटकाची अंमलबजावणी करण्यात यावी.

प्रपत्र १

शेतीशाळा लक्ष्यांक २०१९-२०

अ. क्र.	जिल्हा	उपविभाग	प्रथम टप्प्यातील गावे	दुसऱ्या टप्प्यातील गावे	एकूण गावे	एकूण शेतीशाळा संख्या सन २०१९-२०				एकूण शेतीशाळा प्रशिक्षकांची संख्या (एक प्रती ७ गावे)	एकूण समन्वयकांची संख्या
						खरीप	रबी	एकूण शेती शाळा	एकूण पैकी महिला शेती शाळा		
१	औरंगाबाद	औरंगाबाद	१६	५८	७४	१४८	७४	२२२	५	११	२
२		वैजापुर	३४	५०	८४	१६८	८४	२५२	५	१२	२
३		सिल्लोड	२४	८१	१०५	२१०	१०५	३१५	५	१५	२
४	बीड	बीड	२०	११५	१३५	२७०	१३५	४०५	५	१९	२
५		माजलगाव	१८	६९	८७	१७४	८७	२६१	५	१२	२
६		अंबेजोगाई	२०	३२	५२	१०४	५२	१५६	३	७	१
७	जालना	जालना	११	९४	१०५	२१०	१०५	३१५	५	१५	२
८		परतुर	५३	८६	१३९	२७८	१३९	४१७	५	२०	३
९	जळगाव	जळगाव	३८	१०३	१४१	२८२	१४१	४२३	५	२०	३
१०		अमळनेर	५३	६०	११३	२२६	११३	३३९	५	१६	२
११		पाचोरा	३५	६१	९६	१९२	९६	२८८	५	१४	२
१२	लातूर	लातूर	६०	७५	१३५	२७०	१३५	४०५	५	१९	३
१३		उदगीर	३४	६७	१०१	२०२	१०१	३०३	५	१४	२
१४	उस्मानाबाद	उस्मानाबाद	३४	७८	११२	२२४	११२	३३६	५	१६	२

१५		भुम	१४	५८	७२	१४४	७२	२१६	५	१०	१
१६	नांदेड	नांदेड	२७	५६	८३	१६६	८३	२४९	५	१२	२
१७		देगलुर	१९	६४	८३	१६६	८३	२४९	५	१२	२
१८		किनवट	१९	९०	१०९	२१८	१०९	३२७	५	१६	२
१९	परभणी	परभणी	८३	१४३	२२६	४५२	२२६	६७८	७	३२	४
२०	हिंगोली	हिंगोली	३९	१२२	१६१	३२२	१६१	४८३	५	२३	३
२१	अमरावती	अमरावती	६४	९०	१५४	३०८	१५४	४६२	५	२२	३
२२	अमरावती	मोर्शि	६५	१५	८०	१६०	८०	२४०	५	११	२
२३		अचलपुर	४१	१८३	२२४	४४८	२२४	६७२	७	३२	४
२४	बुलढाणा	बुलढाणा	२०	४८	६८	१३६	६८	२०४	५	१०	१
२५		मेहकर	१८	२६	४४	८८	४४	१३२	५	५	१
२६		खामगाव	७२	१८२	२५४	५०८	२५४	७६२	९	३६	५
२७	अकोला	अकोला	७२	१५५	२२७	४५४	२२७	६८१	९	३२	४
२८		आकोट	२८	१४९	१७७	३५४	१७७	५३१	७	२५	३
२९	वाशिम	वाशिम	२६	६७	९३	१८६	९३	२७९	६	१३	२
३०	यवतमाळ	यवतमाळ	३९	४८	८७	१७४	८७	२६१	५	१२	२
३१		दारव्हा	१५	४२	५७	११४	५७	१७१	५	८	१
३२		पुसद	१२	३७	४९	९८	४९	१४७	५	७	१
३३		पांढरकवडा	२	४५	४७	९४	४७	१४१	५	७	१
३४	वर्धा	वर्धा	१५	२२	३७	७४	३७	१११	३	५	१
३५		आर्वी	१२	१६	२८	५६	२८	८४	२	४	१
३६		हिंगणघाट	४	१२	१६	३२	१६	४८	२	२	१
एकूण			११५६	२६९९	३८५५	७७१०	३८५५	११५६५	१८५	५४६	७६

टीप:

- ज्या गावात खरीप हंगामात एकच प्रमुख पिकपद्धती आहे तेथे सदर पिकाची एकच शेती शाळा आयोजित करावी. त्यामुळे एकूण शेतीशाळा संख्येमध्ये बदल होऊ शकतो. प्रत्यक्षात आयोजित शेतीशाळांची संख्या प्रगती अहवालामध्ये नमूद करावी.
- फॅसिलीटेटरची संख्या खरीपातील शेतीशाळांच्या संख्येनुसार दर्शवलेली असून रबी हंगामात सदर संख्येमध्ये बदल/वाढ होऊ शकते. फॅसिलीटेटरनिहाय शेतीशाळासंख्या निश्चित करताना गावांची भौगोलिक सलगता, गावसमूहातील अंतर, दैनंदिन भेटीसाठी करावा लागणारा प्रवास, शेतीशाळा वर्गांचे पिकनिहाय वेळापत्रक इ. बाबी विचारात घेण्यात याव्यात. त्यामुळे एका फॅसिलीटेटरने घ्यावयाच्या शेतीशाळा संख्येमध्ये बदल होऊ शकतो. उपविभागनिहाय निश्चित केलेली फॅसिलीटेटरची संख्या प्रगती अहवालामध्ये नमूद करावी.

प्रपत्र २

तपासणी अहवाल

जिल्हा: तालुका: गावसमुह: गाव: गावाचा सेन्सस कोड:

१. तपासणी दिनांक :- / /२०
२. तपासणी अधिकारी :- श्री/श्रीमती. पदनाम
३. तपासणी वेळी उपस्थित इतर अधिकारी/कर्मचारी
 १. श्री. पदनाम
 २. श्री. पदनाम
४. प्रयोगशील शेतक-याचे नाव - श्री/श्रीमती.
गांव ता. जि.
सर्वे नं.
५. शेतीशाळा वर्ग क्रमांक
६. शेतीशाळा वर्गातील निरिक्षणे
 - १)
 - २)
 - ३)
 - ४)

तपासणी करणा-याची स्वाक्षरी

प्रपत्र ३

फळबाग शेतीशाळा प्रस्ताव

प्रती,

मा. प्रकल्प संचालक,

प्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष

नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्प, मुंबई

विषय: नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्पांतर्गत फळबाग शेतीशाळा सुरु करणेबाबत प्रस्ताव

महोदय,

..... जिल्ह्यातील तालुक्यातील हे गाव प्रकल्पांतर्गत टप्प्यात निवडण्यात आले आहे. सदर गावामध्ये सन च्या खरीप हंगामात व या पिकांच्या दोन आणि रब्बी हंगामात या पिकाची एक शेतीशाळा घेण्यात येत आहेत. याशिवाय सदर गावामध्ये या फळपिकाची लागवड हेक्टर क्षेत्रावर असून शेतकरी सदर बागांची जोपासना करत आहेत.

करीता वरीलप्रमाणे या गावामध्ये उपरोक्त शेतीशाळांविषयी या फळ पिकाकरिता एक शेतीशाळा ते या कालावधीकरीता मंजूर करून मिळणेबाबत विनंती आहे. कृषि विज्ञान केंद्र / कृषि विद्यापीठाच्या तज्ञांसोबत चर्चा करून सदर शेतीशाळेचे वर्गनिहाय नियोजन / अभ्यासक्रम सहपत्रित केले आहे.

..... या गावामध्ये श्री / श्रीमती, यांचे सर्व्हे क्रमांक मधील फळबाग लागवड ०.४० हेक्टर क्षेत्रावर प्रात्यक्षिक प्लॉट व ०.४० हेक्टर क्षेत्रावर कंट्रोल प्लॉट घेण्याकरीता योग्य आहे. तसेच शेतीशाळा घेण्याकरीता इच्छुक असल्याबाबत संबंधित शेतक-याकडून संमतीपत्र प्राप्त झाले आहे. करीता सदरची शेतीशाळा मंजूर करून मिळणेबाबत विनंती आहे.

सोबत:

- १) फळबाग शेतकरी यादी
- २) प्रगत/प्रयोगशिल शेतक-यांचा तपशील
- ३) शेतीशाळा वर्गनिहाय नियोजन/अभ्यासक्रम
- ४) प्रक्षेत्र भेटीचा अहवाल

प्रकल्प संचालक, आत्मा

.....

प्रत माहितीस्तव

- १) जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, जिल्हा
- २) उपविभागीय कृषि अधिकारी,, जिल्हा

नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्पांतर्गत नियोजित फळबाग शेतीशाळा

प्रक्षेत्र भेटीचा अहवाल

जिल्हा: तालुका: गावसमुह: गाव: गावाचा सेन्सस कोड:

गाव खारपाण पट्ट्यातील आहे किंवा कसे? (बुलडाणा, अकोला, अमरावती, जळगाव (मुक्ताईनगर)
होय/नाही

१) प्रगतशील शेतक-याचे नाव: लिंग:स्त्री / पुरुष

पूर्ण पत्ता (पिन कोड सहित)

भ्रमणध्वनी क्रमांक:

२) प्रक्षेत्राचा तपशिल

- ७/१२ क्रमांक :..... ८/अ नुसार एकूण क्षेत्र (हेक्टर)
- गावापासून प्रक्षेत्राचे अंतर: कि.मी प्रक्षेत्र रस्त्यालगत आहे का? :होय / नाही
- प्रात्यक्षिक प्लॉटचे क्षेत्र: एकर कंट्रोल प्लॉट चे क्षेत्र: एकर
- ओलिताची सोय: विहिर / बोअरवेल / शेततळे / इतर (स्पष्ट करावे).....
- प्रक्षेत्र निवड करण्यास व शेतीशाळा संपूर्ण हंगामात योग्य रितीने राबविण्यास शेतक-याची लेखी संमती प्राप्त केली आहे का? :होय / नाही

३) शेतीशाळा फळबागेचा तपशिल

फळपीक:

वाण:

- लागवड वर्ष: फळधारणा सुरु आहे का? होय / नाही
- लागवडीचे अंतर (मी.) अ) दोन ओळीतील- X मी. ब) दोन रोपातील/झाडातील- X मी.
- शेतीशाळेद्वारे प्रसार करावयाचे तंत्रज्ञान

१)

२)

३)

- शेतीशाळेसाठी निश्चित केलेला कालावधी माहे २०१८ ते माहे २०१९

४) निवड केलेल्या इतर शेतक-यांची (Guest Farmers) संख्या: (यादी सोबत जोडावी.)

प्रपत्र ५

हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान शेतीशाळा करिता निविष्ठा संच

नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्पाच्या “हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान शेतीशाळेकरीता” प्रयोगशिल / प्रगत शेतक-याच्या (Host Farmer) शेतावर वापरावयाच्या निविष्ठांचा संच खालीलप्रमाणे निश्चित करण्यात आला आहे.

पीक / पीक पध्दतीचे नाव:

क्षेत्र: ०.४० हेक्टर

अ.क्र.	निविष्ठा प्रकार	परिमाण	मात्रा (०.४० हे)	प्रति युनिट खर्च (रु.)	एकूण खर्च (रु.)
१	हवामान अनुकूल वाणाचे बियाणे व लागवड तंत्रज्ञान (बीबीएफ, मल्लिंग इ.) (कमाल रु. ३०००/- च्या मर्यादेत)				
२	१. एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापन जैविक खते (Liquid Consortia), सुक्ष्म मुलद्रव्य, हिरवळीच्या खताचे बियाणे इ. २. एकात्मिक कीड व्यवस्थापन कामगंध सापळे व ल्युअर्स, जैविक कीडनाशके, चिकट (स्टिकी ट्रॅप) सापळे, प्रकाश सापळे, परजिवी (प्रिडेटर्स व पॅरासाईडस) कीटक, निंबोळी अर्क इ. (कमाल रु. २०००/- च्या मर्यादेत)				

()
वरिष्ठ शास्त्रज्ञ
कृषि विज्ञान केंद्र
.....

()
उपविभागीय कृषि अधिकारी
.....

()
प्रकल्प संचालक (आत्मा)
.....

()
जिल्हा अधिक्षक कृषि
.....